

Fenntarthatósági kihívások és társadalmi marketing

Dinya László

A XXI. század sokak szerint vízváltó az emberiség történetében – sőt vannak (például Kurzweil 2005), akik szerint 2060. táján bekövetkezik a szingularitás, azaz annak a vége, amit a mai értelemben vett emberi történelemnek nevezünk. Egészen a legutóbbi időkig ugyanakkor világképünk „lineáris” volt – csak mostanában döbrentünk rá, hogy már átléptünk az „exponenciális” világba: minden változás exponenciálisan gyorsul! A népesség növekedése, a környezetszennyezés és természeti erőforrásaink elhasználása, a klímaváltozás (átlaghőmérséklet növekedés) és a technológiai fejlődés is. Ez utóbbi kapcsán számítások szerint ebben az évszázadban az előző 20 ezer évnél megfelelő léptékű technológiai fejlődésnek leszünk részesei – vagyis e századvégi utódaink úgy fognak ránk (a ma korszerűnek gondolt technológiával rendelkezőkre) tekinteni, mint ahogy mi látjuk kőkorszaki őseinket! Mindez többek között a bio- info- és nanotechnológia gyorsuló fejlődésének és konvergenciájának, valamint a már említett exponenciális gyorsulásnak lesz köszönhető. De nemcsak technológiai értelemben tűnünk majd utódaink számára kőkorszakinak, hanem életmódunk és értékrendünk (társadalmi kultúránk) alapján is, mert ez vezetett egyenes úton jelenlegi életformánk fenntarthatatlanságához. A társadalmi és gazdasági „játékszabályok” kívánatos mértékű, ütemű és irányú átalakítása innovatív paradigmaváltást és kihívást jelent a társadalmi marketing számára. Ennek lokális megvalósítási lehetőségeit dolgoztuk ki a Heves megyei területfejlesztési koncepció elkészítése során és ennek eredményeit kívánjuk bemutatni a konferencián.

Kulcsszavak: fenntarthatósági kihívások, helyi közösségfejlesztés

1. Bevezetés

Jelenlegi társadalmi-gazdasági „játékszabályaink” mentén haladva kevésbé szívderítő jövő vár ránk és az utódainkra. Dennis Meadows (a „Római Klub” egyik alapítója) egy 2011. évi konferencián a Corvinus Egyetemen ezt így fogalmazta meg: „1972-től hangoztatjuk, hogy lassítanunk kéne. Mivel nem hallgatott ránk senki, a fenntarthatóság határait már átléptük és fel kell készülni arra, hogy előbb-utóbb drasztikus változások következnek be körülbelül 2030-40 körül. A cél most már a legkisebb károkkal átjutni az átalakulási szakaszon. Ehhez természetesen szükség van a folyamatosan fejlődő technológiákra, de a társadalmi kultúra megváltozására is” (Meadows 2011). Elemzések szerint régióként változó mértékű kihívást jelent ez a paradigmaváltás, attól függően, hogy milyen adottságokkal (induló feltételekkel) rendelkeznek az egyes térségek, és ebben a megközelítésben a hazai EU-régiók (leszámítva Közép-Magyarországot) halmozottan hátrányos helyzetűek (EU 2008). Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy éppen a differenciált helyi adottságok miatt ugyanazokra a globális fenntarthatósági kihívásokra nem adható mindenütt ugyanaz a válasz – azokat helyben (pontosabban a helyiekkel együtt) kell megtalálni és megvalósítani.

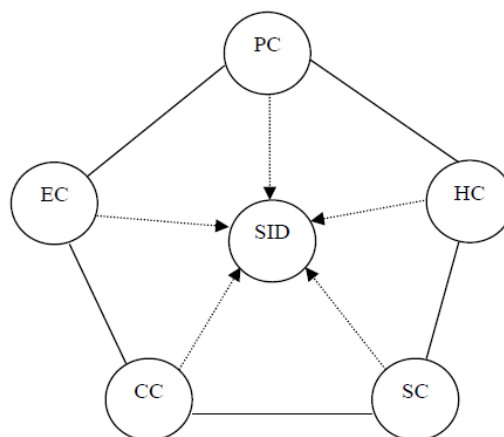
Ebből indultunk ki, amikor korábbi kistérség fejlesztési programjaink alapján 2012-ben felkérést kaptunk, hogy vegyünk részt Heves megye területfejlesztési koncepciójának kimunkálásában. A következőkben ennek a munkának azokról az eredményeiről számolunk be, amelyek a társadalmi marketing szempontjából figyelemreméltó következtetésekkel jártak.

2. Módszer

A fenntartható területi fejlesztés megalapozása felfogásunk szerint nem egy szokványos stratégiai fejlesztési koncepciót jelent, mert a fenntartható kistérségekre alapuló fejlesztési programoknak *nagyon fontos helyi társadalom- és gazdaságépítő funkciója* is van. Amíg egy adott kistérségben kidolgozzák, megvitatják, elfogadják a programot, régen elfeledett erők ébrednek. A résztvevők rájönnek, hogy problémáik, kihívásaik jelentős hányada saját erőből, összefogással is megoldható, nem szükséges hozzá feltétlenül külső (kormányzati és/vagy EU-s) támogatás. Mivel a magyar társadalom az EU-tagországok között a leginkább paternalista beállítottságú, ez sem utolsó szempont.

Az utóbbi időben a fenntarthatósági paradigmaváltás miatt előtérbe került a fenntartható regionális fejlődés kérdése, és ennek kapcsán kísérletet is tettek arra, hogy ennek sikertényezőit (success factors) egy modellbe összefoglalják (1. ábra).

1. ábra A területi tőkék egy lehetséges felosztási modellje

Forrás: Stimson (2011, 10. o.)

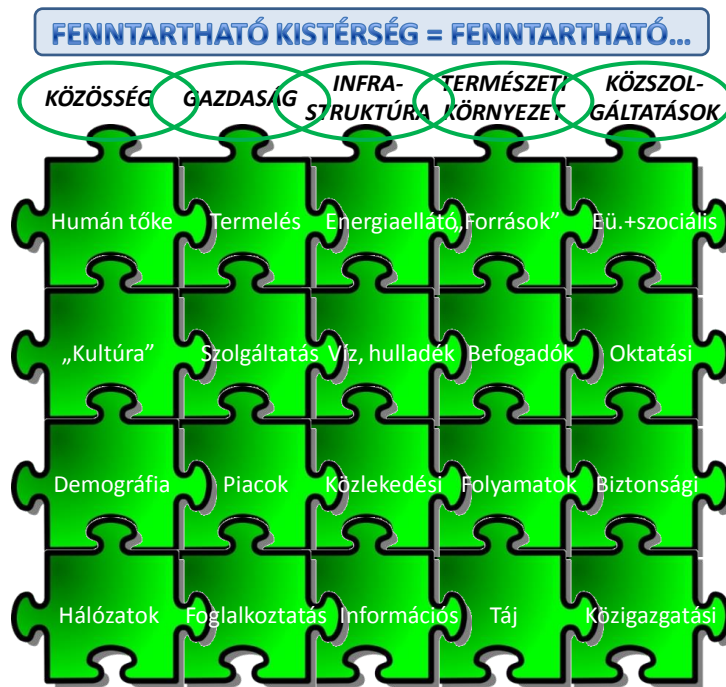
Eszerint az ábrán látható öt tényező (PC = termelőtőke, HC = humán tőke, SC = társadalmi tőke, CC = kreatív tőke, EC = ökológiai, azaz természeti tőke) határozza meg a fenntartható regionális fejlesztés (SID, sustainable innovative development) kereteit. Mások (Braithwaite 2009) hasonló modellt kialakítva hétféle térségi vagyronról (tőkéről) beszélnek, és ismeretes a négyféle lokális tőkére építő modell (Radej 2007) is.

Egyetértve a modellek alapkoncepciójával, tudniillik hogy a fenntarthatóság mindhárom klasszikus pillérét (gazdasági – társadalmi – ökológiai) együtt kell kezelni a regionális fejlesztésekben is, magunk részéről fontosnak tartjuk, hogy az elméleti megfontolásokat, modelleket a gyakorlatban is tesztelni szükséges. Erre nézve nem találtunk még irodalmi forrásokat – feltehetőleg éppen a lezáratlan viták miatt. Ezért a gyakorlati alkalmazhatóság érdekében az elmúlt években továbbfejlesztettük a modellt az alábbiak szerint: (Dinya 2011).

- egyrészt a gazdasági – társadalmi – ökológiai – infrastrukturális hálózatok egymásra épülése terén végzett kutatásaink eredményeire, valamint a különféle tőkefajták együttes fejlesztését preferáló modellek tanulságaira építve kialakítottunk és teszteltünk egy öt pillérről alapuló kistérség fejlesztési modellt (2. ábra).
- másképpen valamennyi fenntarthatósági pillérhez konkrét paramétereket rendeltünk, amelyek összesen 20 tényezővel (5 x 4 tényező) lefedik a fontos részterületeket
- harmadrészt bevezettük a fenntarthatósági részterületek fontosság szerinti súlyozását és a kvantitatív, illetve kvalitatív mutatók azonos értékelhetősége szempontjából a részterületek 5-fokozatú Likert-skálán történő fókuszcsoporthoz történő minősítését,

- negyedrészt a helyi közösségek mobilizálása céljából kialakítottuk a fenntartható térségi fejlesztéshez szükséges *társadalmi kommunikáció* új módszerét,
- végül ennek részeként bevezettük a jelen helyzet értékelésén túl az aktív és a passzív jövőkép fogalmát, ami a kihívások érintettekben történő tudatosításának rendkívül hatásos módszere, mert rákényszerít a hosszabb távú és komplex gondolkodásra.

2. ábra A fenntartható kistérség modellje

Forrás: saját szerkesztés

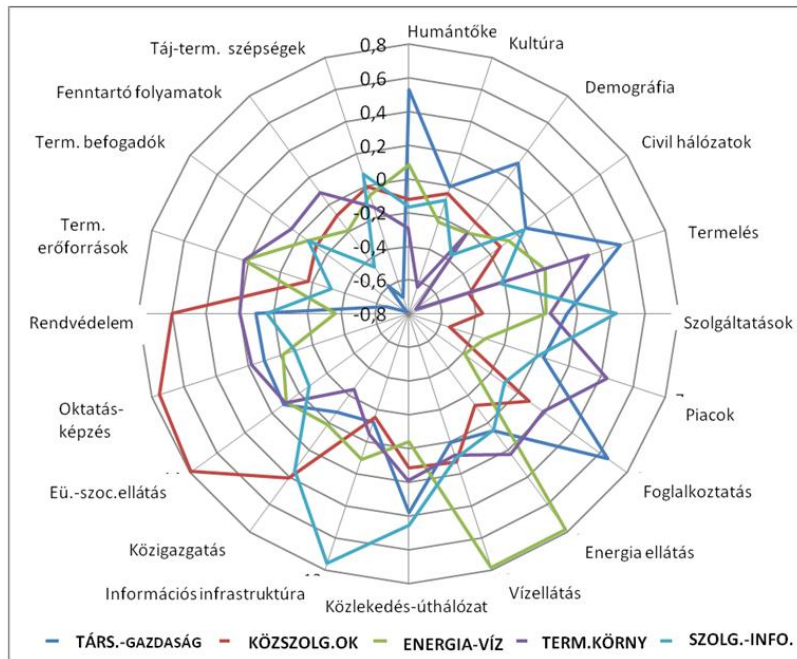
Terjedelmi okok miatt nem kívánunk részletekbe bocsátkozni a pillérek és a részterületek pontos definiálását illetően, ezt a hivatkozott forrás megteszi. Ugyancsak eltekintünk a Heves megye területfejlesztési koncepcióját megalapozó, és ennek a modellnek a megye hét kistérségében történő alkalmazását elvégző primer kutatás lebonyolításának részletezésétől. A lényeg az, hogy a hét kistérségben térségenként 20–30 fő közötti létszámú (összesen 177 fős, reprezentativitást célzó módon válogatott mintát képező) fókuszcsoporthoz, helyszíni kérdőíves kitöltéssel alkottunk képet a kistérségekről (2012. október – november hó folyamán). Mindegyik kistérségben a résztvevők fontosság szerint rangsorolták a 20 fejlesztési részterületet, majd a Likert-skála alapján értékelték azok jelenlegi, illetve 2020-ra várható jövőbeni helyzetét (a jövőbeni helyzetet passzív, illetve aktív jövőkép esetében is).

3. Eredmények

A kapott eredmények alapján megfogalmaztuk a megye jövőképét, meghatároztuk a megyén belüli kistérségek differenciáltságát és elkészítettük a megyei fejlesztések stratégiai célpiramisát. Az eredmények közül ezúttal csak azokkal foglalkoznánk, amelyek az ötpilléres kistérség fejlesztési modellünk alapfeltevésének helytállóságát igazolják.

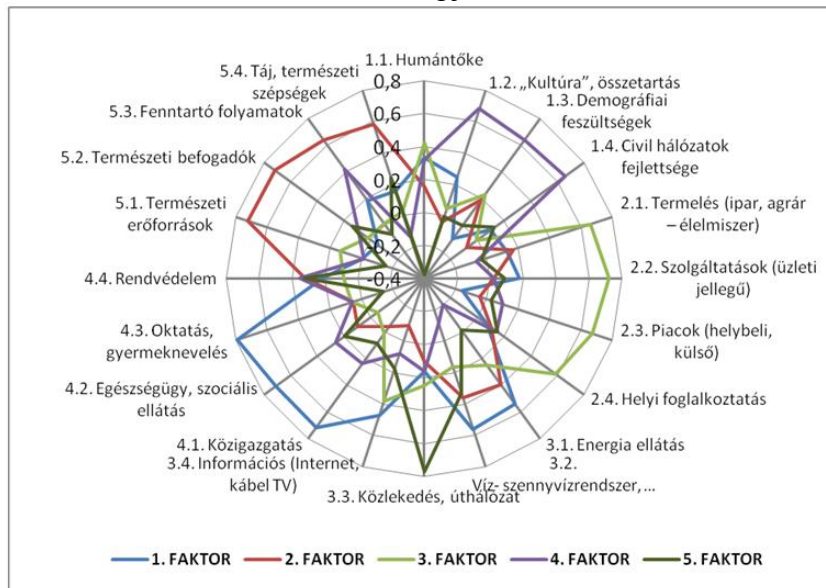
Faktoranalízis segítségével elemeztük, hogy a fejlesztési részterületek (mint változók) hogyan oszlanak meg egyrészt a fontossági rangsorban elfoglalt helyük szerint (3. ábra), másrészt a jelenlegi helyzetük megítélése szerint (4. ábra).

3. ábra Fenntartható fejlesztési részterületek fontossága szerinti faktorok

Forrás: saját szerkesztés

4. ábra A fenntartható fejlesztési részterületek faktorai a jelenlegi helyzet minősítése alapján

Forrás: saját szerkesztés

Fontosabb megállapítások:

- A kistérségi fenntarthatóság 20 részterületének szakmai megfontolások és szakirodalmi szintézis alapján történő kialakított öt kategóriája alapvetően helytállóan bizonyult.
- A 20 tényező 5 pillérbe sorolását alátámasztja a faktoranalízis eredménye is: a 20 tényezőtől 17 tényező az előzetes szakmai besorolásának megfelelő pillérben maradt.

- Igazolást nyert, hogy a gazdasági tőke megbontása működő és beépített (infrastrukturális) tőkére célszerű, mert ennek a két tényezőcsoportnak (pillérnek) az alakulása nem függ össze szorosán.
- Szorosan együtt változnak viszont a közszolgáltatások és az infrastruktúra színvonalát jellemző mutatók – kivéve a közlekedés és úthálózat színvonalát, amely minden más tényezőtől eltérő alakulást mutat.
- A faktoranalízis eredményei alapján három rendhagyó (nem az eredeti szakmai elképzelés alapján kialakított pillérekbe sorolható) mutatót látunk:
- A humántőke színvonala nem a társadalmi tőkével, hanem a működő gazdasági tőke színvonalával függ össze
- A közrend színvonalának megítélése nem a többi közszolgáltatással, hanem a társadalmi tőke mutatóival függ össze
- És a már említett közlekedés, úthálózat mutatóját, amelynek megítélése mindegyik fejlesztési részterülettől függetlenül alakul.
- A rotált faktorsúly mátrix a tényezők markánsabb szétválasztására alkalmasabb, mint az eredeti mátrix, és a sugárdiagram ennek vizuális megjelenítését jól szolgálja. Az eredeti 20 tényező ezzel a módszerrel a kistérségi fenntarthatóság 5 komplex mutatójával helyettesíthető oly módon, hogy az eredeti információtartalom jelentős része (esetünkben 54%-a) ebben az 5 komplex mutatóban tömörül.
- A statisztikai minta valamennyi elemére (a válaszadókra) meghatározható a komplex mutatók faktorpontszáma, így színvonalmutatóként számszerűen is jellemezhető velük az egyes kistérségek profilja.
- A komplex mutatók standardizáltak, átlagértékük = 0, szórásuk = 1, és mivel az eredeti tényezők az őket tömörítő komplex mutatókhoz pozitív előjelű faktorsúllyal kapcsolódnak, a pozitív faktorpontszámok magasabb, a negatívak alacsonyabb színvonalat jeleznek az adott komplex mutató szerint. Az egy kistérséghez tartozó válaszadók (fókuszcsoportok) átlagpontszáma így az adott kistérséget jellemzi.

Miután a fenntarthatósági részterületek helyzetének egyenkénti értékelésekor a véleményalkotók a (0...5) közötti skálán szubjektív véleményt formálnak, ezzel a primer információval közelebb juthatunk annak a megértéséhez, hogy a szekunder statisztikai adatok alapján látszólag kedvezőbb helyzetű térségeket miért nem érzik mégsem élhetőbbnek. Ez egyben *lehetőséget ad professzionális társadalmi marketing projektek megalapozására és megvalósítására az adott társadalmi közegben – vagyis a helyi társadalmi tőke színvonalának emelésére.*

A faktorok – mint komplex mutatók – alapján klaszteranalízist is végeztünk annak érdekében, hogy meghatározzuk, a hét kistérség közül melyek helyzete hasonlít leginkább egymáshoz, és milyen térbeli differenciálódást célszerű érvényesíteni a hosszú távú fejlesztési programok megfogalmazásakor. Az *1. táblázat* foglalja össze a kistérségek faktorpontszámok alapján jellemezhető profiljait, illetve a különböző klaszterszámokkal történő csoportosítás eredményeit. Főbb megállapításaink a következők:

- A fenntarthatóság komplex mutatóival kirajzolódó kistérségi profilok jól mutatják a differenciált képet, és egyben azt is, hogy *nincs két egyforma kistérség* – nem mindenütt ugyanaz a szűk keresztmetszet. Következésképpen a fenntarthatóságot célzó fejlesztési lépések is kistérségenként differenciáltak kell, hogy legyenek.
- *Szűk keresztmetszet* alatt értendők az átlagostól (= 0 körüli tartománytól) jelentősen elmaradó (= nagy negatív faktorpontszámmal jellemezhető) fejlesztési területek. *Kitörési pontokat* (erősségeket) jeleznek viszont a magas pozitív faktorpontszámú területek.

- A kistérségi profilok hasonlósága – eltérése alapján *klaszterelemzéssel* megtalálható az az optimális kategorizálás, amely a két szélső helyzet (minden kistérség egyedi kezelése, illetve a megye homogén egységként kezelése) között ésszerűen differenciálható fejlesztési területeket határoz meg. Esetünkben ezt a hét kistérség *három klaszterre bontása* eredményezte, mert a klaszterek között markánsan megjelenik a megyén belüli területi differenciáltság, egyazon klaszteren belül viszont az egymáshoz hasonlóbb adottságokkal rendelkező kistérségek találhatók.
- Ennek megfelelően alakítottuk ki a megye *három jól megkülönböztethető fejlesztési régióját*:
 - ❖ a „Hatvan – Gyöngyös – Eger” kistérségeket magába foglaló gazdasági tengelyt
 - ❖ a „Pétervására – BÉlapátfalva” kistérségeket jelentő Észak-Hevesi régiót
 - ❖ és a „Füzesabony – Heves” kistérségekből álló Dél-Hevesi régiót.

1. táblázat A kistérségek klaszteranalízise

KIS-TÉRSÉGEK	FAKTOROK					2 KLASZTER	3 KLASZTER	4 KLASZTER	5 KLASZTER	6 KLASZTER
	1	2	3	4	5					
GYÖNGYÖS	-,572	,139	,500	-,003	-,215	1	3	1	1	6
BÉLAPÁTFALVA	,776	,108	-,251	,006	,091	2	2	4	2	2
HATVAN	,349	-,198	,820	,026	,413	1	3	3	3	3
PÉTERVÁSÁRA	,080	,328	-,424	-,173	,645	1	2	4	4	4
FÜZESABONY	-,072	-,612	-,590	,255	-,414	2	1	2	5	5
EGER	-,194	,372	,421	,229	-,227	1	3	1	1	6
HEVES	,119	-,836	-,575	-,168	-,717	2	1	2	5	1

Forrás: saját szerkesztés

A megye *stratégiai fejlesztési célrendszerét* erre a tagolásra építettük fel, ahol *fejlesztési régióként eltérő összetételű, konkrét programokra helyeződik a hangsúly*, miközben a horizontális célok (a humán-, a társadalmi-, a gazdasági- és a természeti tőke színvonalának emelésével élhető megyét megvalósítani) a megye egészében azonosak.

4. Következtetések, gyakorlati hasznosítás

Megbizonyosodtunk arról, hogy a „best practice” fogalma a térségi differenciálódás miatt nem értelmezhető – helyette a fejlesztési programok során többféle helyi „good practice” kidolgozására kell törekedni, támogatást adni. Mindez a *kapcsolódó társadalmi marketing (közkeletű, de pontatlan kifejezéssel a társadalmasítás) praktikus értelmezését és újszerű gyakorlatának kialakítását igényli (5. ábra)*. Ennek szellemében 2013 márciusa során egy második road-show keretében minden kistérségben bemutattuk a helyzetfelmérés (I.) alapján kidolgozott megyei jövőképet, valamint a stratégiai célrendszert és javaslatokat is. A helyi véleményformálók jelentősen befolyásolták a javaslatok véglegesítését, és meggyőztek bennünket arról, hogy a későbbi programozási fázis (II.), majd ezt követően a megvalósítás (III.) során is rendkívül fontos lesz *ennek a sajátos társadalmi marketingnek a folyamatos*

alkalmazása. Ennek közvetlen és közvetett előnyei szinte felmérhetetlenek különösen olyan térségekben, ahol egyébként a depresszió és a céltalanság vált dominálóvá az elmúlt hosszú időszakban.

5. ábra A területfejlesztési koncepcióhoz kapcsolódó társadalmi marketing feladatok

Forrás: saját szerkesztés

A fenntartható térségfejlesztés megvalósítása nem kevésbé bonyolult feladat, mint globális szinten a fenntartható fejlődés biztosítása. Mindkét esetben *kiemelt fontosságú szerepet kell kapnia a társadalmi kommunikációnak*, a „zöld innovációk” közé pedig be kell sorolnunk nemcsak a fenntarthatóságot szolgáló technikai jellegű innovációkat („zöld termékek/szolgáltatások”, „zöld eljárások/technológiák”), de a fenntarthatósággal kapcsolatos tudás leghatékonyabb terjesztését, a „zöld értékrend” formálását segítő megoldások kidolgozását, alkalmazását is. Jelenleg még jóval nagyobb erőt koncentrálnak a technikai hatékonyságot növelő innovatív megoldásokra, mint *életmódunk ökohatékonyságának növelésére.*

Hasonló fókuszcsoporthozos felmérések alapján „alulnézetből” viszonylag rövid idő alatt meghatározható bárhol a kistérségek vázlatos helyzetképe, beleértve a helyiek értékrendjét, jövőképét is. Ebből következnek a helyi fenntartható fejlesztési stratégiák eltérései, és még számos hasznos következtetés. Nevezetesen: a fenntartható területfejlesztési paradigmaváltásnak alapvető feltétele az, hogy helyi, regionális és kormányzati szinten egyaránt egy egységes metodika (például a most felvázolt modell és módszer) alkalmazásával differenciált képet alakítsunk ki a megyékről, az országról, és ennek alapján helyi (kistérségi) szinten komplex fejlesztési stratégiák kidolgozása kezdődjék meg. Ennek kiemelt aktualitást kölcsönöz az EU-támogatások felhasználásánál az ún. „multifund-alapú” finanszírozás prioritásának előtérbe kerülése.

Nem gondoljuk, hogy mindezzel egyetlen üdvözítő megoldást kínálunk a kistérségek fenntartható fejlesztésének megalapozására, annál is inkább, mert hazai és nemzetközi téren hasonló (bár felfogásukban kevésbé komplex) kezdeményezések szép számmal ismertek. Bizonyára vitathatók az általunk kialakított és alkalmazott modell szakmai és metodikai megfontolásai egyaránt: lehetne bővíteni (vagy szűkíteni) a vizsgált részterületek körét, lehetne eltérő módon modellezni a kistérségi fenntarthatóság komplexitását (másféle modell-

struktúrával), lehetne az alkalmazást más módon (és másfajta statisztikai értékeléssel) is elvégezni. Az viszont remélhetőleg egyértelmű: a fenntartható fejlesztés kistérségi szintű megvalósítása több mint aktuális feladatunk, mert hiába a kormányzati, vagy a megyei szintű elszántság, ha az nem párosul helyi kezdeményezések tömegével, a helyi elképzelések pedig megfeneklenek a támogató környezet hiányában.

Irodalomjegyzék

- Braithwaite, K. (2009): *Building on What You Have Got – A Guide to Optimising Assets*. Carnegie UK Trust, Dunfermline, p. 149.
- Dinya L. (2011): A fenntarthatóság kistérségi modellje *Gazdálkodás*, ISSN 0046-5518, 55, 5, pp. 479–493.
- EU Commission (2008): *Regions 2020: An Assessment of Future Challenges for EU Regions*. SEC 2008, pp. 1–45.
- Kurzweil, R. (2005): *The Singularity is near*. Viking Publisher, New York, USA, p. 652.
- Meadows, D. (2011): Meadows: a rugalmasság kulcs a túléléshez. *Piac&Profit*, szeptember 15, http://www.piacprofit.hu/klimablog/fenntarthato_fejlodes/meadows_a_rugalmassag_kulcs_a_tuleleshez/, letöltés: 2011.09.23.
- Radej, B. (2007): The Four Capital Model – Matrix and Accounts <http://www.oecd.org/site/worldforum06/39264995.pdf>, letöltve: 2012.05.11, p. 25.
- Stimson, R. (2011): Endogenous Regional Development. In Stimson, R. – Stough, R. R. – Nijkamp, P. (eds): *Endogenous Regional Development. Perspectives, Measurement and Empirical Investigation*. Edward Elgar, Cheltenham, UK – Northampton, MA, USA, pp. 1–19.